

H. Gürak, “Atatürk Dönemi 1930-1938” başlıklı kitaptan alıntı

Son Bölüm

Taslak

1930-1938 DÖNEMİ VE SONRASI

Küresel İktisadi Durum ve “Devletçi” Uygulamalar

1930 yılı başlarken dünyadaki bütün ülkelerin ekonomileri 1929 Küresel İktisadi Krizi'nin etkisindeydi. ABD ve Avrupa'da işletmeler art arda kapanıyor, üretim azalıyor, işsizlik çığ gibi büyüyordu. Ülkelerin kendi ekonomilerini korumak amacıyla aldıkları önlemlerin başında gümrük engellerini artırmak geliyordu. Ancak korumacılık da pek işe yaramadı ve 1929 krizi giderek büyüdü ve yayıldı.

Gelişmiş ülkeler içinde buldukları durumdan nasıl kurtulacaklarının çarelerini ararken henüz gelişmekte olan ve büyük bir bölümü sömürge olan ülkeler yoksulluk içindeydi. Zaten yoksul olan ülkeler küresel kriz nedeniyle daha da yoksullaşmış, ekonomik durumları kötüleşmişti. İhracattan kaynaklanan döviz gelirleri azaldığı için daha önceleri ithal yoluyla karşıladıkları birçok ürünü de elde edemez olmuşlardı.

Küresel Kriz dünya ekonomilerini olumsuz yönde etkilerken 1930'lu yılların başlarında Hitler yönetimindeki Almanya'da ilginç gelişmeler yaşanıyor. Hitler yönetimi sanayi üretimini desteklemek ve artırmak amacıyla “devletçi” politikalar uyguluyor ve başarılı sonuçlar elde ediyordu. Devletçi politikalar sayesinde üretim artarken ve işsizlik azalıyor, Alman ekonomisi ve sanayisi hızla toparlanıyor ve güçleniyordu. Bazı iktisatçılar Almanların uyguladığı politikaları “Keynesyen” politikalar olarak tanımlar. Oysa o tarihlerde Keynes'in ünlü kitabı “Genel Teori” yayınlamamıştı bile. Üretimi ve istihdamı artırıcı “devletçi uygulamalar tamamen Almanlara özgü bir uygulamaydı.

Yine 1930'lu yılların başlarında Küresel Kriz'den büyük oranda etkilenen ABD'de ilginç iktisadi uygulamalar gözleniyor, “Yeni Sözleşme (New Deal)” ile “devletçi” uygulamalar küresel krizin etkisini azaltmak, üretimi ve istihdamı artırmak amacıyla uygulanıyor ve oldukça başarılı sonuçlar elde ediliyordu. ABD'de uygulanan Tennessee Valley projesi pek çok kişi tarafından “Keynesyen” bir proje olarak bilinir. (Bkz. Tobin, 1996; Gürak, 2018). Oysa Almanya'da olduğu gibi ABD'de de ekonomiyi canlandırmaya yönelik uygulanan “devletçi” politikalar J. M. Keynes'in 1936'da yayınlanan General Theory başlıklı kitabının yayınlanmasından yıllar önce uygulanmaya başlamıştı.

Almanya ve ABD'dekine benzer üretimi ve istihdamı artırmaya yönelik “devletçi” uygulamalar başka ülkelerde de görüldü. Bu koşullarda Almanya ve ABD'deki devletçi uygulamaları Keynesyen politikalar tanımlamak gerçeğe uygun olmaz. Aslında Keynes ünlü

Genel Teori başlıklı kitabını ABD’de, Almanya’da ve diğer ülkelerde gördüğü başarılı “devletçi” uygulamalardan esinlenerek yazmıştır, demek daha doğru olur.¹

Türkiye’de İktisadi Durum

Osmanlı döneminde sanayi ürünleri gereksinimini karşılamada büyük oranda dışa bağımlı hatta “yarı-sömürge” durumunda olan Türkiye ekonomisinin 1920’lere gelindiğinde eğitim-bilim-teknoloji alanlarında çağın çok gerisinde kaldığını *Atatürk Dönemi 1920-1929* başlıklı kitapta görmüştük. Cumhuriyet’in ilk yedi yıllık döneminde çağdaş uygarlık düzeyini yakalayabilmek amacıyla çeşitli girişimlerinde bulunulmuştu. Ancak Türkiye ekonomisi daha yola çıkarken rakiplerin çok gerisindeydi ve kısa dönemde aradaki uçurumu kapatabilmek mümkün değildi. Çünkü üretimin olmazsa olmazlarından olan nitelikli işgücü ile çağdaş teknolojiler ile küresel rekabetçi üretim yapan Türk işletmelerin kıtlığı hatta çoğu zaman yokluğu çok büyük sorunlardı. Ayrıca “Büyük Dönüşüm” için gerekli çağdaş kurumların çoğu ya hiç yoktu ya da yeni oluşma ve yeniden yapılandırma aşamasındaydı.

Örneklerle açıklayacak olursak 1930’lu yıllara gelindiğinde sanayileşerek kalkınmanın olmazsa olmazlarından biri olan “*nitelikli işgücü*” açısından ortam 1920’li yıllara kıyasla daha iyi durumdaydı. Çok sayıda “yeni” okullar açılmış, laik eğitime önem verilmiş, harf devrimi yapılmış, *Millet Mektepleri* aracılığıyla halkın kültür düzeyi artırılmaya çalışılmış, yurt dışına çok sayıda öğrenci eğitim almak amacıyla gönderilmiş ve bir bölümü geri gelip ülke kalkınmasına katkıya başlamıştı. Ancak eğitimde “*ezbere dayanan*” ve “*farklı sorular sormayı özendirmeyen hatta engelleyen*” yüzlerce yıllık geleneğe sahip Sıbyan Mektebi – Medrese düzeninin alışkanlıklarını ve etkilerini değiştirmek kolay değildi. Çoğu zaman toplumun eğitimle dönüşümü için kuşaklar boyu süren uzun bir süreç gereklidir. Türkiye elbette nitelikli işgücü yetiştirmek amacıyla ileriye doğru adımlar atmış, yol almıştı ama daha alınacak çok yol vardı.

1930 yılına kadar Türk sermaye sahipleri gerçek anlamda “*rekabetçi sanayiler*” oluşturmaya çalışmak yerine yabancı sermayenin Türkiye’deki uzantısı “*tüccar-sermayedarlar*” olmayı tercih etmişlerdi. Aslında “*kendi kişisel çıkarları*” açısından davranışları yanlış diyemeyiz. Çünkü sanayi ürünlerini dışarıdan satın alıp, yurt içinde satmak, sanayi ürünlerini yurt içinde üretip rekabetçi piyasalarda satmaktan hem daha kârlı hem daha kolay hem de daha az riskliydi. İthal edilen sanayi ürünleriyle ülke içinde rekabet edebilecek alternatif ürünler olmadığı için tüccar-sermayedarlar yerel talep olduğu sürece “en az zahmetle en yüksek kârları” elde edebiliyorlardı. Ancak bu durum Atatürk’ün koyduğu “çağdaş uygarlık düzeyini yakalamada” çok yetersizdi.

Kurumların durumuna gelince; 1920-1929 arası dönemde çok sayıda “yeni” ve çağın ruhuna uygun yeni *kurumlar* oluşturulmuş ve/veya bazıları yeniden yapılandırılmıştı. Ancak, eğitimde olduğu gibi, “diğer” kurumlarda da yeni veya yeniden yapılanma ile birlikte anında “yeni bir dönem” başlamıyor. Kurumsal değişimlerden beklenen olumlu gelişmeleri görebilmek, bir kurum kültürü oluşturabilmek için eğitimde olduğu kadar olmasa bile uzun

¹ Aslında Keynes’in Genel Teori başlıklı kitabındaki önerileri uzun dönem büyüme ile ilgili de değildir. Kitapta kısa ve/veya orta dönemde nasıl “devlet harcamaları” ile işsizliğin azalabileceğinden, ekonominin büyüyeceğinden söz edilir. Keynes kuramsal alanda *Neoklasik “tam istihdam dengesine”* nasıl yeniden ulaşabileceği hakkında görüşler sunmayı düşünmüş olmalı. Bu amaçla Almanya’daki ve ABD’deki gelişmelerden esinlenerek sunduğu devletçi uygulamalar bir biçimde bizlere Keynes’in özgün önerileri olarak sunuldu ve öyle bir algı iyice yerleşti. Keynes’in iktisat bilimine hiçbir özgün katkısı olmadığı iddiasında değiliz. Ama bazı ayrıntıları iyi bilmekte yarar var.

zaman gerekebiliyor. Örneğin, bugünlerde 2020 yılının sonuna geldik ama hala kurumlardaki verimsizlik, yolsuzluklar ve nepotizmi² ortadan kaldırmayı başaramadık.

Sayısal Verilerle İktisadi Durum

1930-1938 arası dönemde, özellikle küresel krizin en etkili olduğu 1930-1932 yılları arasında Türkiye’de sanayi üretiminin başarılı bir performans sergilediğini **Tablo’te** görüyoruz. TÜİK kaynaklı verilere göre 1930-1932 arası dönemde sanayi üretimindeki artış oldukça etkileyici, yüzde 14.9. Bunun iki temel nedeni olabilir: 1929 Ağustos ayında yürürlüğe giren **yeni gümrük oranları ile yerli sanayi üretimini koruma** politikası ve Türkiye’nin sanayi mallarına büyük talebi olması.

Planlı sanayileşme dönemini de kapsayan 1934-1938 arası dönemde ise bütün sektörlerde olumlu gelişmeler gözlemliyoruz. En hızlı büyüyen sektör ise, beklendiği gibi, yüzde 10 büyüme ile sanayi sektörü olmuş.

Tablo: 1930-1939 Dönemi Milli Gelir ve Sektörler

	1930-1932 Yıllık büyüme (%)	1933-1939 Yıllık büyüme (%)
Milli gelir	- 0.3	8.3
Tarım	7.9	9.7
Sanayi	14.9	10.0
Hizmetler	4.1	6.3

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2004: **akt.** K. Boratav, 2016, s.72, Tablo: 1a

Tablo:...’de yine TÜİK verilerine dayanarak sektörlerin Gayri Safi Milli Hasıla içindeki paylarını sabit fiyatlarla yüzde oranları olarak görüyoruz. Tarım ve hizmetler sektörlerinin payları aşağı yukarı aynı kalırken sanayi üretiminin payı 1930’da yüzde 10’dan 1938’de yüzde 14.2’ye yükselmiş. TÜİK verileri bize aynı zamanda tarım sektörünün toplam içindeki payının 1938 yılında bile yüzde 41.4 ile çok yüksek oranda olduğunu gösteriyor.

Tablo:... Sektörlerin Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payları Sabit Fiyatlarla % olarak, 1930-1938

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1930	46.8	10.0	43.2
1931	49.2	10.5	40.3
1932	39.3	13.9	46.9
1933	41.4	14.2	44.4
1934	40.1	15.3	44.6
1935	38.8	15.7	45.4
1936	48.6	12.3	39.1
1937	46.2	13.4	40.4
1938	44.4	14.2	41.4

Kaynak: TÜİK, 2014, İstatistik Göstergeler 1923-2013; s.673, Tablo:19.16.

² Nepotizm: eş-dost, akraba kayırma.

Tablo:... 'deki TÜİK kaynaklı veriler kişi başına gayri safi milli gelirdeki sayıları ve oranlarını gösteriyor. 1932, 1935 ve 1937 yıllarında kişi başı gelirdede düşüşler olsa da diğer yıllarda, özellikle 1936'da büyük bir artış (yüzde 21.1) olmuş. 1938 yılında GSMH 1930 yılına göre yüzde 35 artmış.

Tablo:... Kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla, TL

Yıl	Sabit üretici fiyatlarıyla kişi başına GSMH	%
1930	371	0.0
1931	395	6.7
1932	345	-12.8
1933	391	13.5
1934	406	3.8
1935	386	-5.1
1936	467	21.1
1937	466	-0.2
1938	502	7.7

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2013, s.670, Tablo:19.14

Sanayileşmenin Öncü Gücü - Devlet Fabrikaları 1934-1938

Türkiye 1930-1932 arası dönemde sanayi üretimini yüzde 14.9 artırarak sanayileşme sürecinde oldukça başarı olmuştu, en azından veriler öyle söylüyor. Sanayi üretimi artmıştı çünkü 1929 Ağustos ayından başlayarak Türkiye artan gümrük engelleriyle yerli sanayi üretimini koruyabiliyor ve destekliyordu. Ayrıca çeşitli önlemlerle yerli mallara olan talebin artması destekleniyor, teşvik ediliyordu. Ancak özel sektöre ait yeni sanayi işletmelerinin birçoğu fabrika boyutunda üretim yapan birimler olmaktan çok gümrük duvarları arkasında varlığını sürdürebilen derme-çatma işletmelerdi. (Bkz. A. H. Başar, 1945) Oysa Cumhuriyet yöneticilerinin beklentileri daha farklıydı, büyük çapta üretim yapan çağdaş fabrikalar isteniyordu.

1933-1938 arası dönemde iktisadi gelişmede devletin kurduğu sanayi işletmelerinin önemli bir payı olduğunu **Tablo: ...'de** görüyoruz. 1933 yılında 36 olan üretici devlet işletmelerinin sayısı 1938 yılında 104 olmuş. Bunlar gerçek anlamda fabrika denebilecek büyüklükte işletmelerdi. Sümerbank'ın veya Etibank'ın kurduğu işletmeler gibi üretim birimlerini özel sektör girişimcilerinin gerçekleştirmesi beklenemezdi, beklenmedi de.

Tablo:... 1933-1938 Arası Kurulan Devlet İşletmeleri

Yıllar	Devlet işletmelerinin sayısı
1933	36
1934	38
1935	56
1936	38
1937	69
1938	104

Kaynak: H. Tökin: **akt.** N. Yıldırım, 2006, s.446, Tablo 69

Verilere göre 1930'lu yıllarda özellikle sanayi üretiminde başarılı sonuçlar elde edilmiş. Bu başarılı performansta 1929 yılı Ağustos ayında yürürlüğe giren *yeni gümrük yasası* ile Sovyetler Birliği ile işbirliği çerçevesinde gerçekleşen büyük ve devletçi sanayi kuruluşlarının katkılarını göz ardı etmemek gerekir.

Sovyetler Birliği destekli Sanayi Planı ile sahip olmayı arzu ettiği birçok büyük çaplı sanayi birimini “üretici-işletmeciler devlet” anlayışı ile ülke ekonomisine kazandırıldı. Bu işletmeler önemli üretim birimleri olmanın yanı sıra “yaparak-öğrenme” yöntemiyle Türkiye ekonomisi için “nitelikli işgücü yetiştiren okullar” gibiydi. Daha sonraki dönemlerde kurulan çok sayıda özel sektör işletmeleri, devletin fabrikalarında yetişen teknik ve idari insan kaynaklarından yararlanarak başarılı işlere imza attılar.

Tablo: ... 1938 yılına gelindiğinde bazı sanayi malları üretiminde nereden nereye geldiğini gösteriyor. Tablodaki verilere göre 1924 yılından 1936 yılına kadar yurt içi cam ürünleri üretimi hiç yokken 1936 yılında yurtiçi üretimin payı yüzde 61, 1938’de yüzde 63 olmuş. Kâğıt üretiminde de benzer bir durum var; 1934 yılında sıfır olan yurtiçi üretim 1938 yılında yüzde 24 olmuş. Pamuklu dokuma, yünlü dokuma ve şeker üretiminde de yurtiçi üretimin payı giderek artmış.

Tablo:... Bazı Ürünlerin Toplam Yurtiçi Arz Miktarı Bu Arzda Yurtiçi Üretimin Payı

Yıllar	Cam Ürünleri		Kâğıt		Pamuklu Dok.		Yünlü Dok.		Şeker	
	A 1,000 ton	B %	A 1,000 ton	B %	A 1,000 ton	B %	A 1,000 ton	B %	A 1,000 ton	B %
1924	11	0	16	0	23	4	3.2	19	53	0
1927	9	0	21	0	23	13	3.1	19	67	7
1929	6	0	23	0	25	12	3.3	24	77	10
1934	5	0	24	0	23	52	3.0	83	63	94
1936	5	61	30	13	22	55	3.5	86	88	75
1938	8	63	37	24	28	57	3.7	81	107	40

Kaynak: Y. Tezel, 2015, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)s.341, Tablo: 8.8

A: İthalat artı yurtiçi fabrika üretimi

B: Yurtiçi fabrika üretiminin A'daki payı.

Bu sayılara bakarak 1930'lu yıllarda sanayileşme hedefinin tutturulduğunu söylemek mümkün mü?

Sanayileşme yolunda ileri doğru yol alındığı belli ama temel hedefi tutturma yani çağdaş uygarlık düzeyini yakalama açısından elbette yeterli olduğunu söylemek mümkün değil. Her zaman, her yapılan işin “daha iyisi” yapılabilir. Ancak yapılanları küçümsememek gerek. 1930'lu yıllarda sanayileşme hedefi doğrultusunda çok sayıda modern fabrikalar kuruldu, başarılı işlere imza atıldı.

Ama daha alınacak çok yol vardı ve kaçırılan bazı fırsatlar.

1930'LARDA KAÇAN BAZI FIRSATLAR

1930'lu yıllarda Türklerin üretici-sermayedar olarak yatırım yaptığı öyle sanayi sektörleri vardı ki 1920'li yılların başlarında üç beyaz diye bilinen un, şeker ve pamuklu dokuma gereksinimini karşılayamayan bir ülkede bu sektörlerde üretimi düşünmek için bile çok büyük ideallere, cesarete ve kararlılığa sahip olmak gerekiyordu. Bu sektörlerin en önemlilerinden biri, hatta başta geleni uçak üretimi ile ilgiliydi.

Uçak Sanayi

1925 yılında efsane bir isim, Vecihi (Hürkuş) Bey çok kısıtlı olanaklarla “ilk Türk uçağı olan Vecihi K-VI ‘ün montajını 1924 yılında yapmış ve 1925 yılında ‘izin almadan’ ama başarıyla uçurmuştu”.

İlk Türk yapımı uçak: Vecihi K-VI 1924

Bu olağanüstü başarının ödüllendirilmesi gerekirken Vecihi Bey’e hapis cezası verildi. Büyük hayal kırıklığına uğrayan Vecihi Bey görevinden istifa etti.

Kısa bir süre sonra Vecihi Bey Kayseri’de Alman iş birliği ile yeni kurulan TOMTAŞ uçak fabrikasında test pilotu olarak göreve başladı. TOMTAŞ, 1925 yılında Türkiye Savunma Bakanlığı ile Alman uçak firması *Junkers* arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde Kayseri’de *Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi* adıyla kurulmuştu. Anlaşmaya göre Alman Junkers firması;

... fabrikada yapılmış veya yapılacak bütün tip tayyare ve motorları ve patentinin bütün vasıta ve levazımını yurdumuza getirecek ve kuracağımız fabrikada tatbik edecekti. (Vecihi, 2018;207-208).

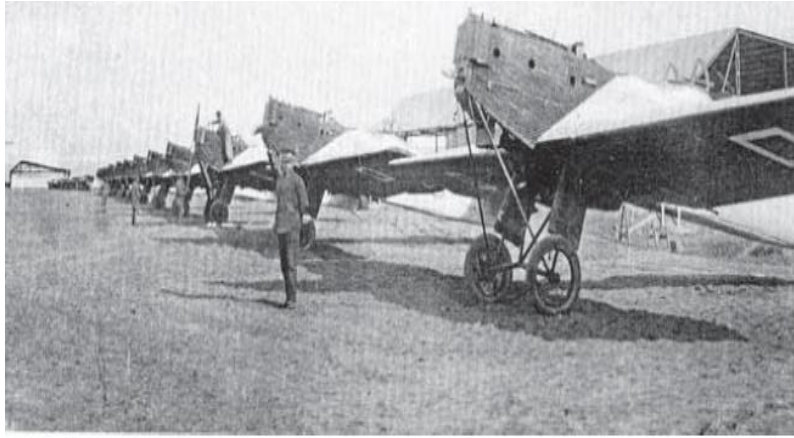
Anlaşmadaki şu çok ama çok önemli ayrıntıyı gözden kaçırmamak gerekir:

“... *fabrikada yapılmış veya yapılacak bütün tip tayyare ve motorları ve patentinin*” getirilecek olması.

Bu anlaşma hem genel anlamda Türk sanayisi hem de Türk havacılık sektörü için olağanüstü fırsatlar içeriyordu. Söz konusu patentleri Türkiye’nin kendi olanaklarıyla elde edebilmesi o günün koşullarında ancak hayal edilebilirdi. TOMTAŞ anlaşması ile şimdi bu fırsat Türkiye’ye bir altın tepsi içinde sunuluyordu. Bu arada Türkiye hem nitelikli işgücünü yetiştirecek hem de uçak üretimini, bakımını ve onarımını öğrenecekti. Anlaşma kapsamında birçok kişi Almanya’ya eğitim almak için gönderildi.

Anlaşmadan Almanlar da memnun görünüyordu, çünkü Versay Anlaşması nedeniyle kendi ülkelerinde üretim izni alamadıkları uçakları Türkiye’de üreterek hem bilgi-beceri ve yetilerini kaybetmeyecekler hem de ticari kazanç elde edeceklerdi. Milli Savunma Bakanı Recep Peker yapılan anlaşma gereği Junkers’in her yıl 250 uçak teslim edeceğini söylemiş. (Yalçın, 2016;119)

Kayseri Uçak Fabrikası'nda tarihi tam belli olmamakla beraber 30 adet Ju A-20 montajı tamamlanmış ve Eskişehir Hava Üssüne teslim edilmiştir. (İ. Yavuz, içinde; TMMOB, 2012;49)

Kayseri TOMTAŞ Uçak Fabrikası'nda yapılan Ju A-20 Uçakları, 1928

Ne yazık ki taraflar arasında **uyumsuzluk** (?) ortaya çıkması sonucu 1928 yılında uçak üretimi ile ilgili anlaşma feshedildi. Vecihi Bey bu gelişmeyi şöyle yorumlamış:

... 1928 yılı havacılığımız bakımından acı bir yıl; TOMTAŞ'ın iflas tarihidir. (Vecihi, 2018;227)

TOMTAŞ'tan ayrılmak zorunda kalan Vecihi Bey 1930 yılında tamamen kendi olanaklarıyla İstanbul-Kızıltoprak'ta tasarımını kendisinin yaptığı yeni bir uçak inşa etti; **Vecihi-XIV**.

Vecihi XIV

Türkiye'de yaşayan yabancı uçak şirketlerinin temsilcilerinin karşı çıktığı bu uçak projesi her nedense (!) Türk yetkililer tarafından beklenen desteği "yine" göremedi, inşa edilen uçağa uçuş izni verilmedi.

Kendi olanakları ile ürettiği uçağına güvenen Vecihi Bey uçağın uluslararası standartlara uygun olduğunu ispatlamak amacıyla uçağını parçalara ayırıp, bir tren vagonuna yükledi ve gerekli testler için Çekoslovakya'ya götürdü. Yapılan uluslararası standartta testler sonucu başarılı olup gerekli her türlü sertifikayı alan Vecihi Bey bu kez trenle değil, kendi yaptığı uçakla uçarak Türkiye'ye döndü. Artık Türkiye'de uçuş izni almak için teknik bir engel kalmamıştı.

Daha doğrusu Vecihi Bey öyle olduğunu sanıyordu.

Oysa kapılar hâlâ kendisine ve uçağına kapalıydı.

Mücadeleden yılmayan havacılık sevdalısı Vecihi (Hürkuş) Bey 1932-1935 yılları arasında kendisine ait *Vecihi Faham Tayyare İnşa Fabrikası*'nda *Vecihi-XIV*, *Vecihi-XV* ve *Vecihi-XVI* tipi eğitim uçaklarını inşa etti.

Vecihi XV

Vecihi XVI Nuri Bey

Ancak Vecihi Bey'in fabrikasında üretilen uçakların ilgili kurumlar tarafından satın alınmaması sonucu uçak üretiminde beklenen gelişme sağlanamadı. Vecihi Bey eğitim amaçlı ürettiği uçakları satabilmek için Millî Savunma Bakanlığı'na başvurmuş. Bakanlık, Başbakanlığa gönderdiği yazıda aşağıdaki görüşlere yer vermiş:

Bugün için Hava Kuvvetleri uçaklarını dışarıdan ayrı, tamamen içeride üretmek ve imal etmek zor hatta imkânsızdır. Hava Kuvvetleri'nde çalışan tecrübeli ve hatta Bay Vecihi'den daha kıdemli birçok tayyarecinin temin edemedikleri bir meselenin Bay Vecihi tarafından yapılmasına imkân olmayacağı açıktır.

*Bay Vecihi tarafından yapıldığı bildirilen eğitim uçağı ile yapmakta olduğu bildirilen av uçağının fen heyetince tetkik edilmek üzere **Bay Vecihi'nin mühendislik diploması** ile birlikte gönderilmesi istenmiştir. (Yalçın, 2016;195-197)*

Vecihi Bey 1937 yılı sonbaharında Atatürk'ün desteğiyle THK tarafından Almanya'ya Weimar Üniversitesi'ne uçak mühendisliği eğitimi almak için gönderildi. Almanya'daki mühendislik okulu Vecihi Bey'in geçmişte yaptığı uçuşları, ürettiği uçakları, kurduğu uçuş okulunu ve diğer çalışmalarını dikkate alarak eğitiminin dördüncü dönemden başlamasına karar verir. İki yıl süren bir eğitimden sonra 27 Şubat 1939'da Vecihi Bey "*Tayyare ve Makine Mühendisi*" olarak diplomasını alır ve yurda döner. Artık Türkiye'de kimsenin uzman olmadığı için projelerini dışlayamayacağını sanır. Ancak uçak mühendisliği diplomasını onaylatmak için gittiği Bayındırlık Bakanlığı **iki yılda mühendis olunmaz** gerekçesiyle Almanların verdiği diplomayı geçerli kabul etmez.

Hukuki mücadele sonucu Danıştay kararıyla 10 Ekim 1940'ta uçak uzmanlık belgesini tanınır ama bu kez Van'a bir "idari göreve" atanır.

Vecihi Bey bir kez daha resmi görevinden istifa eder.

Kayseri'de Yeni Bir Dönem

Alman Junkers firmasıyla yapılan anlaşma feshedilince Kayseri'deki fabrika 21 – Ekim 1931'de ABD'li **Curtiss-Wright** firmasıyla montaj anlaşması imzaladı ve fabrikada 46 adet **Curtiss-Hawk-II** tipi avcı uçağı ile 7 adet **Curtiss-Fledgling 2C1** tipi eğitim uçağı olmak üzere toplam 53 adet uçağın montajı yapıldı. (Bkz. Tablo:...)

Tablo: ... Kayseri'de Üretilen Uçak Tipleri ve Sayıları

<i>Uçak Tipi</i>	<i>Adet</i>
Curtiss Hawk II	46
Curtiss Fledgling 2C1	7

Kaynak: Yalçın, 2016;132

Kayseri'deki fabrikada ayrıca:

1935 yılında üç farklı tipte 50 adet planör Türkkuşu için üretilmiştir. 1936 yılında Alman Gothaer Waggon Fabrik A.G. ile lisans anlaşması yapılarak 1937 yılından itibaren toplam Gotha 145 uçaklarından 45 adet üretilmiştir. Yine aynı yıl Polonya firması Panstwowe Zakłady Lotnicze (P.Z.L.) firması ile lisans anlaşması yapılmış ve 1937 yılından itibaren toplam 27 adet muhtelif tipte P.Z.L. tipi uçak üretilmiştir. (Yalçın, 2016;130) (Bkz. Tablo: ...)

Tablo: ... Kayseri’de 1935-1939 Yıllarında Üretilen Uçak Tipleri ve Sayıları

<i>Uçak Tipi</i>	<i>Adet</i>
Gotha 145 A	45
P.Z.L. P-24 A	6
P.Z.L. P-24 C	21
P.Z.L. P-24 G	10
KTF çeşitli tip planörler	27

Kaynak: Yalçın, 2016;132

1939 sonrası dönemde ise havacılık sektöründe beklenen gelişmeler yaşanmadı.

İlk Uçak Mühendisimiz: Selahâttin Bey

Atatürk’ün eğitim alması için yurt dışına gönderdiği öğrencilerden biri ve Türkiye’nin ilk uçak mühendisi olan Selahâttin Bey eğitimini tamamlayıp yurda döndükten sonra 1932 yılında Eskişehir’deki fabrikada Savunma Bakanlığı için iki kişilik **MMV-I** tipi bir “keşif uçağı” tasarlamıştı.

Uçağın motor ve pervanesi Amerika’dan getirilmiş, diğer bütün parçaları Eskişehir ve Kayseri’de imal edilmişti. (Zengin, 2009;119).

Üretilen prototip keşif uçağı: “*Tamamen ahşap yapı ve bez kaplama çift kanatlı, iki kişilik, tek motorludur.*” (Yavuz, içinde; TMMOB, 2012;64).

Ancak Selahâttin Bey devlet kurumlarından yeterli destek alamadığı gerekçesiyle istifa edip dönemin önde gelen iş insanlarından Nuri Demirağ’ın uçak fabrikasında göreve başladı ve ilk olarak **Nu.D.36** tipi bir “*eğitim*” uçağı ve ardından **Nu.D.38** tipi bir “*hava ulaştırma*” uçağı inşa etti. **Nu.D.36** modeli aslında Selahâttin Bey tarafından Savunma Bakanlığı için tasarlanan **MMV-I** prototipi uçağın geliştirilmiş bir versiyonuydu.

Nu.D.36

Ancak bir uçak kazası sonucu Selahattin Bey vefat edince Nuri Demirağ’ın uçak fabrikasına verilen siparişler ‘*teknik yetersizlikler*’ nedeniyle iptal edildi. Bu kararla fabrikadaki tesisler çürümeye terk edilmiş oluyordu.

Aslında çürümeye terk edilen, gelişme aşamasında olan Türk uçak sanayisiydi.

Demirağ “teknik yetersizlik” kararının iptali için mahkemeye başvurdu ama lehine olan bilirkişi raporları bile sonucu değiştiremedi. (Dervişoğlu, 2014;105-106). “Bazıları” uçak sanayisinin hangi yolda ilerleyeceğine, gerek duyulan uçakların hangi yollardan ve nasıl elde edileceğine dair kararı vermişlerdi bir kere.

Üç beyaz (un, şeker, pamuklu kumaş) sıkıntısı yaşayan Türkiye’de zamanın en gelişmiş ülkelerinin rekabet ettiği uçak sanayi alanında büyük işler yapılmış, büyük fırsatlar elde edilmişti. Ama her nedense (!) uçak sanayi gelişmesini sürdürmedi. Önemli sorular şunlar:

Türkiye’de uçak üretimini desteklemek yerine köstekleyen sivil, askeri ve siyasi yetkililer kimlerdi?

Hangi çıkar grupları uçak sanayindeki gelişmelerden rahatsız olmuştu?

Özel Sektör Silah Sanayi

Askeri bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu için silah ve mühimmat tedariki her zaman stratejik öneme sahip olmuştu. Ne yazık ki Osmanlı yönetimi teknolojisi Türklere ait bir silah ve mühimmat sanayi oluşumunu sağlayamadı. Bağımsızlık savaşımız sürecinde de silah ve mühimmat üretimi çok önemli bir sektördü ve büyük çoğunluğu devlete ait olan silah ve mühimmat işletmeleri genellikle Almanların teknolojik desteğiyle üretimi sürdürmeyi başardılar. Ancak az sayıda da olsa bazı Türk kökenli özel sektör girişimcilerinin de silah ve mühimmat üretimine önemli katkıları oldu.

Özel sektör silah ve mühimmat sanayi deyince akla gelen ilk isim Şakir (Zümre) Bey’dir. Bulgaristan Türklerinden olan Zümrezade Şakir Bey, Atatürk ile Sofya’da tanışmış ve bağımsızlık savaşı sürecinde Anadolu’ya silah ve cephane sevkinde bulunmuştu. Şakir Bey daha sonra silah ve cephane üretmek amacıyla Haliç’te ***Madeni Eşya Fabrikası***’nı kurdu. 1924 yılında gerekli izinleri alan Zümrezade Şakir Bey’in fabrikası 1925 yılında üretime başladı.

Budevski kardeşler fabrikada uzman olarak çalıştırılmak ve Türkleri yetiştirmek amacıyla yurt dışından getirilmişti. İlk kuruluş yıllarında yabancı mühendis ve teknisyenler fabrikada çalıştırıldıysa da 1930’larda yabancı teknisyenlerin yerlerini Türkler aldı.

Türk Kara Kuvvetleri'nin gereksinimi olan silah ve cephaneler, eğitim bombaları, işaret ve aydınlatma fişekleri ve bu fişekleri ateşlemeye yarayan silahlar Şakir Zümre Fabrikası'nın en çok ürettiği ürünlerden olup el bombasından top kamasına ve çeşitli çaplarda kara mayınlarına değin, Türk ordusunun gereksinimi olan çeşitli cephaneler, bu fabrikada Türk teknisyen ve ustalar tarafından yapılmıştır. (Zümre, 2018).

Şakir Zümre’nin Fabrikalarında Üretilen Tayyare Bombaları

Güçlü bir özel sektör Türk silah sanayi oluşması için iyi bir potansiyel vardı ama ne yazık ki yine “**çeşitli nedenlerden dolayı**” Şakir Bey’in fabrikasının üretimine ve gelişimine yeterli destek gelmedi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise ABD’nin “değerli danışmanlığı” ve “silah yardımı” (!) sonucu ortam hızla değişti. Kısa bir süre sonra Şakir Zümre silah ve mühimmat sanayini terk edip ev tipi soba üretmeye başladı. Belli yaşta olanlar Zümrüt Sobaları’nı anımsayacaklardır.

1970 yılında soba üretimine de son verildi.

Silah sanayinin bir başka dikkate alınacak özel sektör girişimcisi Enver Paşa’nı kardeşi Nuri (Killigil) Bey’di. Nuri Killigil 1938 yılında İstanbul-Sütlüce’de bir şirketi satın alıp burayı bir madeni eşya fabrikasına dönüştürdü ve bu fabrikada tabanca, matara, demir çubuk, gaz maskesi ve mermi üretmeye başladı. Nuri Paşa zaman içinde işlerini geliştirdi hatta uçak bombaları bile üretti. 1949 yılında fabrikada çıkan şaibeli bir yangın sonucu meydana gelen patlama Nuri Killigil yaşamını yitirdi; en azından öyle olduğu sanılıyor..

Nuri Killigil’in fabrikasındaki patlama gerçekten bir “kaza” sonucu muydu?

Bütün görünür başarılarına karşın Türkiye’de özel sektörün silah üretimi neden gelişemedi? Şakir (Zümre) Bey’in silah sanayi üretimini daha ileri düzeye götürememesinin neden(ler)i piyasa koşulları mıydı? Yoksa yerli silah ve mühimmat üretimini köstekleyen çıkar grupları mı devreye girmişlerdi?

Şakir Zümre ile Nuri Killigil’in silah fabrikaları desteklenseydi³ acaba Türk silah ve mühimmat sanayi bugün hangi düzeyde olurdu?

Daha kapsamlı bir soru soracak olursak:

Vecihi Hürkuş, Nuri Demirağ, Şakir Zümre ve Nuri Killigil gibi sanayici iş-insanları gelişmiş ülkelerdeki gelecek vaat eden sanayi işletmelerinin desteklendiği gibi Türkiye’de desteklenselerdi acaba bugün Türkiye sanayileşmenin neresinde yer alırdı?

ÇAĞDAŞ UYGARLIK DÜZEYİNİ YAKALAMAK

Atatürk Dönemi 1920-1929 başlıklı kitapta 1929 yılına kadar Osmanlı mirası ile sanayileşerek kalkınma veya ***çağdaş uygarlık düzeyini yakalama*** amacıyla yapılanları ve yapılmaya çalışılanları incelemiş ve çağdaş bir sanayi ülkesi olabilmek için gerekli üç ***olmazsa olmaz*** (nitelikli işgücü-rekabetçi işletmeler-çağdaş kurumlar) ölçütüne göre şu sonuçlara varmıştık:

- *Nitelikli işgücünün sayısı ve donanımı yetersizdi.*
- *Türklerin buluşunu yaptığı ve mülkiyetinde olan “tek çağdaş ürün patenti” bile yoktu.*
- *Yabancı patent ile de olsa Türklere ait küresel rekabetçi teknolojilerle üretim yapan işletmeler ve ürünler yoktu.*
- *Kurumlar, kısmen “yeniden yapılanma” büyük oranda ise “yeni bir yapılanma” sürecindeydi. Eski kurumlar çağın gereksinimlerine uygun değillerdi.*

(Gürak, 2020;261)

1920-1929 arası dönemini değerlendirdikten sonra şu soruyu sormuştuk:

Daha iyisi yapılabilir miydi?

³³ Yazarın silah sanayi taraftarı olduğu sanılmasın. Burada söz konusu “sektöre ne olduğu?” sorusunun yanıtıdır.

Ve yanıtımız şöyle olmuştur:

Teorik olarak “evet”, yapılabilirdi. Ama:

Hangi işgücüyle?

Hangi rekabetçi işletmelerle?

Hangi kurumlarla? (Gürak, 2020;261)

SANAYİLEŞME TRENİNİ KAÇIRDIK MI?

Atatürk’ün vefat ettiği 1938 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği’nin teknolojik ve finansal desteği ile Sümerbank-Etibank gibi “devlet” kuruluşlarının öncülüğünde başta tekstil-dokuma sanayileri olmak üzere birçok sanayi alanında büyük fabrikalar kurulmuş, Türkiye sanayileşme yolunda beklenen ve hedeflenen hızlı adımları atmıştı. Eğitim seferberliği ile ülkedeki daha iyi eğitilmiş ve kültürlü insanların sayısı hızla artıyordu. Sovyetler Birliği desteğiyle kurulan fabrikalar birer “mesleki eğitim kurumları” gibi çalışıyor, sanayi üretimini artırmanın yanı sıra Türkiye’nin ihtiyacı olan nitelikli işgücünü yetiştiriyordu. Yurt dışına “kıvılcım” olarak gönderilen gençler eğitimleri tamamladıktan sonra orada kalmak yerine yurda birer “ateş topu” olarak dönüyor, kalkınma yolunda topluma borçlarını ödemeye çalışıyorlardı. Atatürk döneminde açılan ama resmi adı 1940 yılında konulan Köy Enstitüleri’nden mezun gençler kırsal kalkınmanın ve toplumsal dönüşümün öncüleriydiler. Kurumlarda da çok önemli sayılacak dönüşümler olmuş, İstanbul Üniversitesi gibi çağa uygun birçok yeni kurum oluşturulmuş, birçok eski kurum “yeniden” yapılandırılmıştı.

Bütün bu olumlu gelişmelere karşın 1930’lu yılların sonlarında bile Türkiye’nin gelişmişlik düzeyi hedeflenen çağdaş uygarlık düzeyinin epey gerisindeydi. Ancak karamsar olmak için bir neden yoktu. Küresel rekabetçi yarışa ve gelişmiş ülkeler arasına geç katılan bazı ülkeler Türkiye’nin kendi geleceğine iyimser gözle ve umutla bakmasına olanak veriyor. Örneğin Meiji döneminde atağa kalkan Japonya sanayileşme sürecini çok başarılı bir biçimde tamamladı. 1960’lı yıllarda Güney Kore’de kişi başı gelir düzeyi Türkiye’dekinden daha geriydi ama şimdi, 2020 yılında Güney Kore küresel rekabetçi işletmelere ve ürünlere sahip ve kişi başı gelir Türkiye’dekinin çok ilerisinde. 1960’lı yıllarda Çin, dünyanın en yoksul ülkelerinden biriydi. Günümüzde ise başta ABD olmak üzere bütün gelişmiş ülke işletmeleri Çin sanayi ürünlerinin rekabetinden çekiniyorlar.

Japonya’nın, Güney Kore’nin ve Çin’in deneyimlerden de yararlanarak Türkiye’nin sanayi üretimi çok daha ileri teknolojilerle üretim yapabilecek düzeye getirilebilir. Katma-değerin en yüksek olduğu iş kollarında ***“teknolojinin mülkiyetinin” Türk işletmelere ait olduğu*** küresel rekabetçi sanayilerin ve ürünlerin oluşumu için Türkiye’nin potansiyeli vardır.

Geçmişte Türklere ait sanayi birimleri yokken veya çok az iken günümüzde Türk vatandaşlarına ait sanayi birimlerinin sayılarının arttığını gözlemliyoruz. Ancak günümüz küresel iktisadi düzeninde Türklere ait sanayi kuruluşlarının kendi teknolojileriyle üretim yapmak yerine genellikle yabancı ülkelerin işletmelerinin lisansı ile üretim yaptıklarını gözlemliyoruz. Böyle olunca da “sözde teknoloji transferi” yerine lisansı alınan teknolojilerin bağımlısı olmanın yanı sıra birçok açıdan dışa bağımlı oluyoruz. (Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Gürak, 2016). Dışa bağımlı teknolojilerle Atatürk’ün belirlediği hedef olan çağdaş uygarlık düzeyini yakalamak mümkün değildir. Onları geçmek ise ancak bir hayal olarak kalır.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) dışa bağımlılığın en yaygın araçlarıdır. DYY artık ne Türkiye’de ne de dünyada hemen hemen hiç kimsenin karşı çıkmaya cesaret edemediği bir

alan oldu. Hatta çok sayıda aydın, bürokrat, siyasetçi için DDY gelişme yolunda bir “kurtuluş reçetesi” gibi görülüyor, destek buluyor. Oysa DYY, Türkiye gibi ülkelerde yatırımı ülkeyi kalkındırmak için değil, kendi küresel kârını artırmak için yaparlar. Çıkarları azalınca veya yok olunca da ülkeyi hemen terk eder, yeni (sömürü) alanları arar, bulurlar. DYY aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere “teknoloji transferi” ise kocaman bir safsatadan başka bir şey değildir. DYY’ın Türkiye gibi ülkelere katkılarının ve zararlarının çok iyi analiz edilmesi gerekir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Gürak, 2016).

Buradaki görüşlerden dolayı yazarın bir “DYY düşmanı” olduğu sonucuna varılmasın. Uyarıların amacı küresel iktisadi ilişkilerde nelerin olup bittiğini daha iyi anlamaya ve önlem almaya yöneliktir. Almanya, ABD, İsveç gibi sanayide ileri ülkelerde de DYY vardır. Ama söz konusu ülkelerin de kendi küresel çıkarlarını gözetken ve küresel DYY yapan işletmeleri var. Dolayısıyla karşılıklı küresel çıkarlar doğrultusunda oluşmuş bir düzen vardır ve Türkiye gibi ülkeler bu düzenin yönetim merkezinde değil, kıyısında, köşesindedir.

“YENİ” KAPİTÜLASYONLAR DÖNEMİ

“Hangi istiklâl vardır ki yabancıların nasihatlarıyla, yabancıların planlarıyla yükselebilir.” Atatürk

Türkiye gibi teknolojide dışa bağımlı ülke ekonomileri için *fason üreticiler*⁴ demek yanlış olmaz⁵. Çünkü ileri teknolojilerle üretim yapan işletmelerin hepsi olmasa bile büyük çoğunluğu “yabancı” küresel işletmelerin Türkiye’deki uzantılarıdır veya daha teknik bir tanımla “yavru” şirketleridir. Yabancı küresel işletmeler küresel üretim planları çerçevesinde küresel üretim ve dağılım ağlarını oluştururken sadece ve sadece merkez işletmenin küresel çıkarlarını ön planda tutarlar. Örneğin, üretim teknolojisinin mülkiyeti ABD veya Fransa veya İtalya’daki işletmede olan X marka otomobil üreticisi Türkiye’deki üretimini küresel kâr hesaplarına göre düzenler. Yerli ortak, eğer varsa, ne kadar güçlü olursa olsun “yabancı ana işletmenin izni olmadan” ne hangi modelin üretileceğine, ne üretilecek miktara ne de ihracat miktarına yönelik bağımsız bir karar verebilir. (Bkz. H. Gürak, 2016) Bu durum Türkiye’deki otomobil sektörünü “dışa bağımlı” yapar. Bu bağımlılığın olumsuz etkileri bazen kendisini siyasal alanda da gösterir.

Teknolojik açıdan dışa bağımlılığı bir de çalışanların ücretleri açısından değerlendirelim. Yabancı otomobil üreticisinin Türkiye’deki fabrikasında çalışan bir Türk işçi hiçbir zaman merkez ülkedeki otomobil fabrikasında çalışanların elde ettiği düzeyde bir ücret talep edemeyecektir. Çünkü eğer Türk işçiler bir ücret eşitlemesi talebiyle zam isteyecek olurlarsa “merkez-firma yöneticileri” Türkiye’deki üretimi işgücü maliyeti daha ucuz olan, “ücret eşitliği sorunu yaratmayan” bunun yanı sıra cömert yatırım teşviklerinin sunulduğu bir başka ülkeye kolayca kaydırabilir. “Eşit ücret” talebi sonucu kaybeden taraf Türkiye ekonomisi ve Türk çalışanlar olacaktır.

Türkiye’deki işletmelerin veya devletin çıkarları ile yabancı işletmenin çıkarları arasında bazen sorun(lar) çıkabilir. Böyle olası sorunların çözümü için yabancı sermaye çözümün merkezi olarak “yabancı mahkemeleri” tercih eder. Bu durum size tanıdık gelmiyor mu?

⁴ Fason üretim: *Malzemesi marka sahibi tarafından karşılanarak başka bir firmaya yaptırılan üretim..* <https://sozluk.gov.tr/>, 2020-09-22

⁵ Yabancı sermaye taraftarı zihniyet *fason üretim* yerine “tedarikçi” (bir başka işletme adına kısmen veya tamamen işi yapan) sözcüğünü tercih ediyor. İngilizcesi “sub-contractor”.yani . “an individual or business firm contracting to perform part or all of another's contract”, (merriam-webster dictionary).

Aslında gelişmekte olan ülke ekonomilerinin “dışa bağımlı” oldukları bir iktisadi düzene “*yeni*” *kapitülasyonlar (ayrıcalıklar) düzeni* demek yanlış olmaz. İşte size üretim teknolojisinin mülkiyetinin yabancılara ait olduğu durumlarda⁶ ortaya çıkabilecek ve hukuki sözleşmelerle garanti altına alınan bazı “*yeni*” *kapitülasyon* örnekleri:

- 1- **Hukuki Sözleşmeler:** Yabancı işletme ile yerli ortaklar veya kurumlar arasında ortaya çıkması olası *sorunların çözüm yeri* olarak yabancı işletmeler genellikle kendilerinin tercih ettiği ülkelerdeki hukuk düzenini ve mahkemelerini sözleşme maddeleri ile garanti altına alırlar.

(Osmanlı döneminde yabancı ülke temsilcilerinin yaşadıkları hukuki sorunların çözüm yeri yabancı ülke konsolosluklarıydı.)

- 2- **Küresel Gelir Dağılımı: (Transfer fiyatlaması⁷);**

Yabancı işletme Türkiye’de üretilen ürünlerinin ihraç edilebileceği pazarları, ihracat fiyatını, miktarını ve niteliklerini belirler.

Ayrıca ithal edilen girdilerin hangi kaynaklardan, hangi fiyattan, hangi miktarda ve nitelikte olacağını da belirleyebilir.

İhracat fiyatını olması gerekenden düşük, ithalat girdilerinin fiyatlarını ise olması gerekenden yüksek gösterilebilir ve bu durum küresel gelir dağılımını etkiler.

(Osmanlı döneminde de yabancı yatırımcı ihracat-ithalat fiyatlarını, ihraç yapılabilecek ülkeleri ile miktarlarını belirlerdi.)

- 3- **Yerel Üretim:** Türkiye’de gerçekleşen üretimin miktarı, kalitesi ve fiyatını yabancı yatırımcı belirler.

(Osmanlı döneminde de yabancı yatırımcı Osmanlı pazarları için üretilecek ürünlerin fiyatlarını, niteliklerini ve miktarlarını belirlerdi.)

- 4- **Ödenecek Yerel Vergi:** Yabancı yatırımcı Türkiye’de elde ettiği kârı mümkün olan “*en az*” *miktarda vergi* ödeyecek biçimde düzenleyerek küresel kârını ençoklaştırabilir ve Türkiye bunu engelleyecek bir şey yapamaz.

(Osmanlı döneminde yabancı yatırımcı Osmanlı Devleti’ne ya çok düşük vergi öderdi ya da hiç ödemezdi.)

- 5- **Dışa Bağımlılık:** İktisadi ve teknolojik dışa bağımlılık beraberinde *siyasal dışa bağımlılık* getirir.

(Osmanlı yönetimi hem siyasal hem iktisadi hem de teknolojik açıdan dışa bağımlıydı.)

- 6- **Beyin göçü:** Türkiye’nin yetiştirdiği nitelikli işgücünü yabancı işletme başka ülkelerdeki üretim birimlerinde kullanabilir. Böylece Türkiye nitelikli işgücünü kaybederken yabancı işletme Türkiye’den elde ettiği yararı zahmetsizce artırır. Beyin gücünün bir ülke ekonomisinin veya işletmenin geleceğinde ne kadar büyük öneme sahip olduğunu anımsarsak Türkiye’nin kaybını daha iyi anlarız.

(Osmanlı döneminde yabancı yatırımcı Türk kökenlileri değil, Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimleri işe almayı, onlarla çalışmayı tercih ederlerdi.)

⁶ Eğer yabancı yatırımcı işletmenin hisselerinin tümüne veya işletmeyi “kontrol edebilecek miktarda” hisseye sahip ise “kapitülasyonlar” kolaylıkla uygulanabilir. Eğer yabancı yatırımcı işletme yönetiminin kararlarını doğrudan etkileyebilecek durumda değilse “sözleşmeler” ile “hukuki kısıtlar” getirerek “kapitülasyonları” uygulatabilir. Hatta hiç yatırım yapmadan salt “hukuki kısıtlar” aracılığıyla da “kapitülasyonlar” uygulanabilir.

⁷ Transfer Pricing (“under-pricing” exports / “over-pricing” imports).

Böyle bir “*kapitülasyonlar (ayrıcalıklar)*” düzeni içinde Türkiye ekonomisi Atatürk’ün belirlediği hedef çerçevesinde çağdaş sanayi düzeyini yakalayıp, geçebilir mi?

Türkiye’yi yönetenler, eğer Türkiye ekonomisinin Atatürk’ün koyduğu *çağdaş uygarlık düzeyini yakalamasını hatta geçmesini* ve İsveç, Almanya, Japonya gibi gelişmiş öncü sanayi ülkeleri arasında yer almasını istiyorlarsa “*yeni bir kalkınma stratejisi*” çerçevesinde ülke ekonomisine yön bulmaları gerekir. Bunun için yapılması gerekenler ile alınması gereken temel önlemleri ve uygulamaları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Çağdaş ileri teknolojileri üretimde etkin biçimde kullanabilecek düzeyde ve sayıda *nitelikli işgücü* yetiştirilmeli.
- 2- *Beyin göçüne engel olunmalı, hatta tersine çevrilmeli.*
- 3- *Yeni teknolojilerin ve uzun dönem büyümenin kaynağı olan yaratıcı zihinsel emeği* desteklenmeli ve uygun bir çalışma ortamı hazırlanarak *yeni ve küresel rekabetçi ürünler sunan teknolojilerin mülkiyeti (patenti) alınmalı.*
- 4- *Küresel rekabetçi ürünler* üretecek “Türkiye kökenli” işletmeler desteklenmeli.
- 5- Ülkede bulunmayan *ileri teknolojilerin gerçek anlamda transferi* için önlemler alınmalı.
- 6- *Uzun dönem hedefe uygun çağdaş kurumlar* oluşturulmalı. (Bkz. Gürak, 2011, 2016 ve 2018).

Türkiye halkı bir “iktisadi sömürge” veya “fason üretim” yapan veya yabancı işletmelerin yerli uzantısı işletmelerden oluşan bir ekonomiyi hak etmiyor.

Atatürk’ün belirlediği hedefe uygun olarak *yerli işgücü, işletmeler ve teknolojiler* ile:

çağdaş uygarlık düzeyi yakalanmalı ve geçilmelidir.